

Baráthosi Balogh Benedek *Ainu szótár* c. kéziratának elemzése

Jelige: lem727

Tartalomjegyzék

I. Bevetetés	1
II. Az <i>Ainu</i> szótár az ainu nyelvi dokumentációk sorában	2
III. Szakirodalom és források Baráthosi Balogh Benedekről	6
IV. Baráthosi Balogh Benedek ainu gyűjtőútjai.....	11
V. Az <i>Ainu</i> szótár elemzése	16
<i>V.1. A szótárhoz felhasznált források.....</i>	<i>16</i>
<i>V.2. A szótárban található régiójelölések</i>	<i>20</i>
<i>V. 3. A szótár fonetikai lejegyzése</i>	<i>21</i>
<i>V. 4. A szótárban használt nyelvek.....</i>	<i>23</i>
<i>V. 5. A kódok és ekvivalens nélküli szavak, Baráthosi saját gyűjtése a szótárban</i>	<i>23</i>
VI. Konklúzió.....	25
VII. Irodalomjegyzék.....	27

I. Bevezetés

Baráthosi Balogh Benedek a 20. század kiemelkedő, a 2. világháború után mégis sokáig mellőzött, illetve elfeledett néprajzkutatója volt. Több távol-keleti nép körében végzett helyszíni kutatásokat, melyek eredményei a hazai tudományosságban az utóbbi évtizedekben kaptak érdemi értékelést. Baráthosi munkássága azonban napjainkban is csak részben feldolgozott, különösen igaz ez fennmaradt kézirataira. A jelen dolgozat által vizsgált *Ainu szótár* c. kéziratot a Néprajzi Múzeumban őrzik, és eddig nem született olyan publikáció, amely feltárná a dokumentum tartalmát, felmérné tudományos értékét az ainu nyelvi kutatások területén, és elhelyezné Baráthosi tudományos örökségében. Éppen ezért jelen dolgozat elsődleges célja, hogy feltárja a kézirat tartalmát, majd elhelyezze azt mind Baráthosi munkásságában, mind az ainu nyelvi kutatások körében.

Ennek megfelelően a jelen dolgozat központi kérdése: Mit tartalmaz Baráthosi Balogh Benedek *Ainu szótár* c. kézirata, és milyen új ismeretek tárhatóak fel annak tartalmából? A kutatás forráselemzésen és szakirodalmi elemzésen alapul. A legfontosabb elsődleges forrás természetesen maga a kézirat, de emellett különböző újságcikkek, beszámolók és szótárak is a dolgozat forrásanyagául szolgáltak. Emellett többek között Baráthosi Balogh Benedekről, az ő munkásságáról és útjairól, illetve az ainu nyelvről értekező tanulmányokra is támaszkodott a szerző. A dolgozatban a kutatási kérdés megválaszolásához első lépésként az ainu nyelvről készült dokumentációk kutatásának jelenlegi állását tekinti át, annak érdekében, hogy az *Ainu szótár* c. kéziratot elhelyezhesse a fennmaradt dokumentációk között, és hogy felmérje, napjaink ainu nyelvutatójaiban milyen értéket képezhetnek Baráthosi eredményei, illetve kéziratának feltárása. Ezt követően a szerző Baráthosi munkásságát tekinti át, annak érdekében, hogy a kézirat helyét feltárja Baráthosi életművében. A harmadik részben a szerző a keletkezési körülmények megállapítására törekszik Baráthosi ainu gyűjtőútjainak áttekintésével. A dolgozat legnagyobb részét a szótár elemzése teszi ki. A szerző Fóris Ágota hivatkozott műve alapján lexikográfiai elemzést végzett, amelyet mellékletként csatolt a dolgozathoz.¹ A lexikográfiai vizsgálat alatt ugyanis azonosításra kerültek azok a legfontosabb adatok és metaadatok, amelyek további feltáró elemzést igényelnek, a szerző ezek ismertetésére szánta a dolgozat utolsó részét. A kézirat több különböző szempontú elemzését követően a konklúzióban kerülnek összefoglalásra a kutatás jelen szakaszának eredményei.

¹ Ld. I. sz. melléklet.

II. Az *Ainu szótár* az ainu nyelvi dokumentációk sorában

A nyelvi dokumentáció, különösen a veszélyeztetett nyelvek esetében, egy kulcsfontosságú része a nyelvészetnek. Számos nyelvész dolgozik azon, hogy olyan nyelvek is fennmaradjanak, amelyeknek hamarosan már nem lesz élőnyelvi beszélője. A tudományos fejlődés előrehaladásával egyre fejlettebb technológiával lehet felvenni a nyelvi anyagokat, a kutatók új módszereket dolgoznak ki arra, hogy hogyan lehet azokat minél természetesebb formájukban rögzíteni. Az ainu nyelv egy kevésbé dokumentált nyelvnek tekinthető, amelynek már nem igazán vannak anyanyelvi beszélői, így a további dokumentálás nehéz, így különösen fontossá vált a fennmaradt dokumentáció feldolgozása.

Az *Ainu szótár* c. kézirat ainu nyelvi dokumentációnak tekinthető. Értékét éppen ezért az jelzi, hogy miként helyezhető el az ainu nyelv dokumentálásának történetében a fennmaradt források fényében. Ezért a szerző fontosnak tartja, hogy a dolgozat ezen pontján főbb vonalaiban jellemezze az ainu nyelvi dokumentációt a kutatások jelenlegi állása szerint, hogy majd erre támaszkodva értékelhesse az *Ainu szótár* helyét az ainu nyelvkutatás területén.

Az ainu nyelvi dokumentáció kezdetei több évszázadra nyúlnak vissza, azóta számos összesítő bibliográfia törekedett összeírni a fennmaradt feljegyzéseket és publikációkat az ainu nyelvről. A legfrissebb, ainu nyelvi dokumentációt átfogóan feltáró tanulmányok a *Handbook of the Ainu Language* c. tanulmánykötetben jelentek meg, szerzői napjaink elismert ainukutatói. Jelen dolgozat szerzője elsősorban Anna Bugaeva, Tomomi Satō² és Alfred Majewicz munkáit veszi alapul ebből a kötetből, és ennek segítségével igyekszik elhelyezni a dolgozatban vizsgált kéziratot az ainu nyelv kutatástörténetében.

A fent említett szerzők mindegyike kiemeli, hogy mennyire fontos, a fennmaradt ainu nyelvi feljegyzések feldolgozása. Ennek oka, hogy az ainu nyelv már generációk közötti nyelvátadással nem képes elsődleges nyelvként fennmaradni, így az élőnyelvi dokumentáció igen korlátozottá vált. Ezt figyelembe véve minden fennmaradt ainu nyelvi dokumentáció értékes forrás a nyelv leírásához. Ezen túl diakrón, illetve történelmi megközelítésben az ainu nyelv változásainak, egyúttal a lehetséges nyelvi rokonság, illetve a nyelv eredetének feltárásához szükséges a minél részletesebb, minél átfogóbb, és időben minél kiterjedtebb dokumentáció elemzése. Az időbeli változások mellett a területi változatok felmérése, a külső

² Jelen dolgozat a japán nyelvű kifejezések esetében az MTA által elfogadott „magyaros” átírást alkalmazza, ez alól kivételt képeznek azon szerzők nevei, akik nevei publikációikban más átírással szerepelnek, ezen esetben megtartja az általuk alkalmazott átírási formát.

nyelvi kontaktok hatásának megértése is egy kiemelten fontos területnek tekinthető, amely, különösen az úgynevezett kuril-szigeteki dialektus esetében, hiányterületnek számít.³

Az ainu nyelvi dokumentációkat leggyakrabban aszerint csoportosítják, hogy japán feljegyzőről, illetve japán nyelvű feljegyzésről, vagy Japánon kívüli szerző latin-, illetve cirillbetűs feljegyzéséről van-e szó. Természetesen létezik ezen a két nagyobb csoporton kívül eső dokumentáció is, ezek azonban kisebb terjedelmű és ritkábban tárgyalt feljegyzések. A „japán” vagy „kanaírásos” és a „nyugati” vagy „latin- és cirillbetűs” dokumentáció elkülönítésének több oka is van. Egyrészt a fonetikai jelölés felfejtése a korai *hentaiganával* írt feljegyzések esetében más típusú szakmai ismeretet igényel, másrészt a nyelvismeret és az elérhetőség miatt a nyugati szerzők gyakrabban ismerték a korábbi nyugati forrásokat, a japán szerzők is hasonló módon. Harmadrészt pedig sok esetben látható, hogy egy nyugati utazó, kutató esetében más volt az ainu nyelvhez való hozzáállás és akár a tudományos megközelítés is. Ezek alapján látható, hogy a japán, illetve nyugati dokumentáció elkülönítése sokkal indokoltabb a korai források esetén, a 20. század folyamán az említett akadályok már elhalványultak. Elterjedt az IPA, és megszokottá vált az ainu nyelv katakana rendszerű lejegyzése is. Japánban is elterjedtek a nyugati nyelvészeti megközelítések, és elkezdődött a reflektálás mind japán szerzők részéről a nyugati dokumentációra, mint fordítva.⁴

Ez alapján pedig kirajzolódik a másik nagyobb csoportosítási lehetőség: a korai, 20. századot megelőző, és a későbbi dokumentáció. A korai dokumentációk közös problémája a fonetikai lejegyzések egységességének hiánya, jellemző a lejegyző saját anyanyelvének fonetikai készlete alapján történő lejegyzés. Ezen dokumentációk esetében gyakori probléma, hogy a keletkezés nehezen meghatározható, esetleg akár a szerző vagy a felvétel helye és módja is kérdéses lehet. A korai források előnye azonban, hogy a különböző később eltűnő dialektusok dokumentációi lehetnek, és a történelmi nyelvészet számára is sokat adhatnak. Ugyanakkor a legkorábbi források sokszor csak néhány szavasak, ainu szavak megjelenése egy más nyelvi szövegben, ezért kevés információt adnak. A későbbi dokumentációk nagyobb terjedelműek, egyre több, több ezer tételes szóanyag, szótár, illetve nyelvtani leírás jelenik meg bennük. A nyelvi dokumentációk számát, és a dokumentált nyelvi anyag mennyiségét tekintve a 19. század végétől mutatkozik nagymértékű növekedés. A japán dokumentációk esetében ennek oka, hogy a Meidzsi-kortól Hokkaidó is Japán szerves részévé válik, illetve Szahalin és a Kuril-szigetek

³ Sato 67.

⁴ Sato 67-68.

is elérhetőbbé válnak. A nyugati dokumentációk esetében szintén az ország megnyitása ad lehetőséget a külföldiek beutazására.⁵

A legkorábbi ismert ainu nyelvi dokumentációnak a következő három feljegyzés valamelyike tekinthető. A kanairásos *Macumae no kotoba* 松前ノ言, amely valószínűleg valamikor 1624-1644 között íródott a *Kokuszeki ruiso* 国籍類書 sorozat tagjaként, amely az *iszei* (ma Mie) *Isikava* családhoz tartozott. Ez a szótár 117 ainu nyelvi bejegyzést tartalmaz.⁶ A következő Jeronimo de Angelis portugál misszionárius 54 szavas szólistája, amelyet 1624-1625-ben jegyzett fel.⁷ A harmadik két ainu szót tartalmaz egy nyugati nyelvű szövegben, amely keletkezése és szerzője bizonytalan, de feltételezhető, hogy Moreira szerezte 1591-ben. Látható, hogy a datálás bizonytalansága igen gyakori a korai forrásoknál.⁸

A legkorábbi ainu nyelvű források szavak, szólisták, később jelennek meg a szójegyzékek, szótárak, végül a nyelvtani leírások. Rendkívül nehéz néhányat ezek közül kiemelni, ugyanis mindnek megvan a maga értéke, és különböző szempontok alapján lehet ezeket csoportosítani. A legismertebb és leggyakrabban hivatkozott minden valószínűség szerint John Batchelor angol misszionárius *An Ainu-English-Japanese Dictionary* c. műve, amely több kiadást is megélt, először 1889-ben került kiadásra. Ez egyrészt terjedelmében is kiemelkedő, másrészt mivel Batchelor évtizedekig élt a hokkaidói ainuk között, a lejegyzései pontosságára és helyességére is egészen bátran alapozhattak a későbbi kutatók. Kindaicsi Kjósuke, illetve Masiho Csiri voltak azok, akik az első komolyabb kritikákat megfogalmazták Batchelor leírásaival kapcsolatban. Gyakran az ő munkásságukhoz kötik a modern nyelvészeti igényű ainu kutatás kezdeteit. Gyakran kiemelik még az orosz és a lengyel feljegyzéseket, amelyek elsősorban a szahalini és a kuril-szigeteki nyelvjárást írják le.⁹

Baráthosi feljegyzéseit ritkán említik az ainu dokumentációk között, ennek oka, hogy még feldolgozatlan, publikálatlan kéziratokról van szó. A hátrahagyott anyag mindenképp feldolgozást igényel és publikálást érdemel, ugyanakkor a lefordítására is szükség lehet annak érdekében, hogy megfelelő helyére találjon a nemzetközi tudományosságban. Baráthosi említés szintjén előfordul a szakirodalomban, illetve bibliográfiákban is, ezen túl azonban gyűjtőmunkája eredménye nem kerül feltárássra. Az ainu dokumentáció egészéhez mérve több okból jelentős Baráthosi dokumentációja. Egyrészt általánosan megállapítható, hogy minden

⁵ Uo. 67.

⁶ Uo. 69.

⁷ Majewicz 106.

⁸ Uo.

⁹ Lásd részletesen: James Patrie: *The Genetic Relationship of the Ainu Language*.

fennmaradt feljegyzés értékes adalékot nyújthat az ainu nyelv kutatásához, és a kutatók egyöntetűen hangsúlyozzák a publikálatlan dokumentumok feldolgozásának fontosságát. Másrészt – bár Baráthosi feljegyzései abból a korból származnak, amelyben a legtöbb dokumentáció született – egyedülálló olyan szempontból, hogy a három főbb területi nyelvjárás mindegyikéről készített feljegyzéseket, és ezeket egymás mellé állította. Feljegyzései mennyisége is kiemelkedő. Az *Ainu szótár* önmagában több, mint 6500 szócikket tartalmaz, további feljegyzéseivel együtt számos új ismerettel szolgálhat gyűjtésének feltárása.

III. Szakirodalom és források Baráthosi Balogh Benedekről

A Baráthosi Balogh Benedekről fennmaradt források közül a legkorábbiak közé tartoznak a Budapesti Hírlap 1904-es rövid közleményei. Az újságban elsőként Szily Kálmán, a Magyar Tudományos Akadémia akkori főtítkára írja le találkozását a tanítóval. Baráthosi uráli-altáji nyelvészeti anyagokat kért tőle japán útjához, mely során a japán nyelvet az uráli-altáji nyelvekkel kívánta összevetni. A közleményhez Szily csatolt egy levelet, melyet Baráthosi Japánból írt, ebben az utazó rövid leírást ad helyzetéről.¹⁰ Néhány nappal ezután, január 20-án Czike Ferenc cikke jelent meg az újságban, aki ismerteti Baráthosi 1903-as japán utazásának előzményeit.¹¹ Mindkét cikk dicséri a tanító jellemét, és elismeri elszántságát. A következő olyan cikk, amely Baráthosit említi, Veress Ignáctól származik, aki saját bevallása szerint tanulmányozta már a japán és más keleti nyelveket. Ő kritikussabb hangon szól a tanító tervezett kutatásáról, hiányolja Baráthosi részéről a tudományos előismereteket, illetve a japán és a kínai nyelv alapos ismeretét a tervezett összehasonlító elemzéshez.¹² 1904 során Baráthosi több levelét is megjelentette az újság, és ezeket érdeklődve fogadták az olvasók.¹³

A Baráthosiról szóló írások újabb hulláma 1906-ban támadt, amikor kiadta a *Dai Nippon* című háromkötetes munkájának első részét, az *Utirajzokat*. Ebben a tanító az 1903-1904-es gyűjtőútját meséli el, elsősorban a Japánban szerzett élményeit. Ez a mű kétségtelenül nagy népszerűsége tett szert a korabeli olvasóközönség körében,¹⁴ ugyanakkor a különböző folyóiratokban közzétett kritikák vegyes ítéletet hoztak róla. Elismerői között meg kell említeni Asztalos Gyulát, aki európai szinten is kiemelkedőnek tartja Baráthosi leírásait, sőt egyenesen azt állítja, „a ki Japánt meg akarja ismerni, az Balogh könyvét nem nélkülözheti”.¹⁵ A *Vasárnapi Ujságban* egy ismeretlen szerző szintén dicséri Baráthosi lelkesedését és a mű stílusát.¹⁶ Semayer Vilibáld a *Néprajzi Értesítőben* úgyszintén elismeri az utazó írói képességeit, és szórakoztató olvasmánynak tartja a kötetet, ugyanakkor kritizálja Baráthosi tudományos háttérének hiányát. Felhívja rá a figyelmet, hogy a szerző megfigyelései felszínesek, és több helyen pontatlanok, illetve hibásan betűzött szavak is találhatók a műben.¹⁷ Ágner Lajos az *Ethnographiában* a *Dai Nippon* második és harmadik kötetét mutatja be, amelyek Japán

¹⁰ Ld. Szily 1-2.

¹¹ Ld. Czike 6-7.

¹² Veress 5.

¹³ Rákosi 7.

¹⁴ Farkas, „Japán képe Magyarországon...” 71.

¹⁵ Asztalos 122-123.

¹⁶ Vasárnapi Ujság 112.

¹⁷ Semayer 75-76.

történelmét, földrajzát is irodalmát ismertetik. Asztaloshoz hasonlóan pozitív aspektusként a stílust emeli ki és méltatja a tanító írói szorgalmát, míg negatívumként a helyesírási pontatlanságokat és a száraz adatok túl nagy mennyiségét mutatja fel.¹⁸

Ezt követően Baráthosi újabb gyűjtőutakra indul, 1908-ban és 1909-ben az Amúr-menti tunguz népek közé, 1911-ben zürjén és szamojéd népeket keresett fel, majd 1914-ben az ainuknál és Amúr-menti népeknél járt. Ezekről az *Ethnographiából* és a *Keleti Szemléből* több ízben értesülhetett a korabeli olvasóközönség. Főként Baráthosi gyűjtéseinek indokáról és céljáról tudósítanak, illetve utazásainak részletei is megjelennek. Az előbbi főleg az utazások részleteiről ad értesítést, az utóbbi a tanító folyamodványait adja közre, melyekben erkölcsi és anyagi támogatást kér a Nemzetközi Közép- és Keleti-Európai Társaság Magyar Bizottságától. Többször megjelentetik Baráthosi saját jelentéseit is, amelyek szintén értékes forrásai a néprajzgyűjtő utazásainak.¹⁹ Érdekesség, hogy a *Keleti Szemlében* német nyelven is jelent meg közlemény az utazóról,²⁰ és D. R. Fuchs, szintén korabeli kelet-ázsiai utazó, barátjaként hivatkozik rá.²¹ Heller Bernát, aki Isten kardjának mítoszáat vizsgálta a különböző népcsoportoknál, ebben a kontextusban említi meg Baráthosit, aki *Iharabiko* mítoszáat maga is kapcsolatba hozta Attila legendájával.²²

Baráthosi saját könyveket jelentetett meg 1926 és 1942 között. Ennek a könyvsorozatnak, melyet 24 részesre tervezett, a Baráthosi Turáni Könyvei címet adta. Végül romló egészségi állapota és anyagi nehézségei miatt ebből 18 füzetet jelentetett meg. Ezekben részben útjairól, részben a magyar őstörténettel összefüggésbe hozott népek történetéről ír. A turáni könyvsorozat az egyik legértékesebb forrás Baráthosi gyűjtőmunkájáról, mindazonáltal képet ad személyéről és nézeteiről is. Ezek a kötetek teljességükben 2018-ban újra kiadásra kerültek Kozsdi Tamás szerkesztésében.

A Pesti Hírlap 1928. november 15-ei számában már hírneves orientalistaként hivatkoznak Baráthosira.²³ Ekkoriban a Turáni Társaságban tevékenykedett, annak alelnöke is volt.²⁴ Ez a társaság a turanizmus kérdéskörével foglalkozott, tehát az úgynevezett turáni népekkel, amelyeket rokonságba hoztak a magyarsággal.²⁵ Baráthosi, aki hitt ebben az elképzelésben,

¹⁸ Ágner 254-255.

¹⁹ Ld. Baráthosi 1909., Baráthosi 1912. és Baráthosi 1914.

²⁰ Ld. Munkácsi 1911.

²¹ Fuchs 233.

²² Heller 1912.

²³ Pesti Hírlap 7.

²⁴ Pekár 1929.

²⁵ A turanizmusról lásd bővebben: Dr. Farkas Mária Ildikó: A turanizmus. Magyar Tudomány (1993/7).

ezeket a népeket kereste fel és kutatta. Többször feltűnik a neve a Turáni Társaság folyóiratának, a *Turánnak* a hasábjain. A folyóirat tudósít például arról, hogy a néprajzgyűjtő többször is előadásokat tartott utazásairól.²⁶

Baráthosi halála után két évvel, 1947-ben Diószegi Vilmos egy részletes beszámolót közölt az utazó életéről és munkásságáról az *Ethnographiában*. Ő volt, aki Baráthosi hátrahagyott néprajzi anyagát leltározta a Néprajzi Múzeum számára.²⁷ Ez után azonban egy-két kivételtől eltekintve több évtizednyi hallgatás következett, ugyanis Baráthosi elképzelései nem fértek össze az akkori ideológiai elvárásokkal. 1978-ban Hegyi Imre ír újra a néprajzgyűjtőről, főként életrajzát és útjait mutatja be. Ez azonban szintén egy egyedi eset, Baráthosi csak a kilencvenes évek második felében tér vissza a tudományos publikációk hasábjaira. Ekkor, mivel már újra szabadon élő lehetett venni az utazó munkásságának eredményeit, számos cikk és tanulmány jelent meg róla, egészen a 2000-es évek végéig. Hoppál Mihály a *Távoli utakon* c. könyvében számos részletet közölt Baráthosi útleírásaiból 1996-ban. A kötet előszavában ismerteti a néprajzgyűjtőt, ebből kiderül, hogy „méltatlanul elfeledettnek” tartja. Felhívja rá a figyelmet, hogy bár Baráthosi számos dologban tévedett, ezekre úgyis fény derült az idő múlásával, és így láthatóvá váltak valóban értékes megfigyelései, amelyekből szintén van bőven.²⁸ Kónya Ádám 1998-ban szintén ír röviden Baráthosi első utazásairól és annak körülményeiről. Megemlíti, hogy az 1989 előtt írt lexikonok hiányosan említették a munkásságát.²⁹

Magyar-japán együttműködés révén Baráthosi ainu gyűjteményének egy részéből kiállítást rendeztek 1996-ban Budapesten és 1997-ben Szapporóban és Obihiroban.³⁰ Majd 1999-ben egy katalógust is kiadtak, melyet magyar oldalról Wilhelm Gábor szerkesztett, aki a Néprajzi Múzeum Ázsia-gyűjteményének kurátora volt.³¹ A katalógusban a néprajzi anyag bemutatásán túl több rövid cikk is található Baráthosi ainu gyűjtőútjairól és hagyatékáról. Ezeknek szerzői Wilhelm Gábor, Tanimoto Kazujuki és Kohara Tosihiko. 2000-ben a Néprajzi Múzeum megjelentetett egy kiadványt gyűjteményeiről, ebben is megjelenik Baráthosi alakja, egyrészt a Wilhelm Gábor, másrészt a Forrai Ibolya által írt fejezetekben. Mindketten különösen értékesnek tartják a Baráthosi által szerzett gyűjteményt.³²

²⁶ Ld. Pekár 1929., Török 1941.

²⁷ Hoppál 1996. 11-12.

²⁸ Hoppál 1996. 7.

²⁹ Kónya 122-123.

³⁰ Wilhelm 1999. 89.

³¹ Sántha 316.

³² Wilhelm 535, Forrai 616.

A 2000-es években folytatódott a Baráthosi szóló közlemények sora. 2002-ben Hoppál újabb cikket közölt Baráthosiról a *Keletkutatás* c. folyóiratban, a korábbi előszavához hasonló tartalommal. 2006-ban Dr. Umemura Yuko doktori értekezésében tűnik fel Baráthosi, elsősorban Imaoka Dzsúicsiróhoz kapcsolódóan, aki Baráthosi tolmácsa és utastársa volt, később a turanizmus iránti érdeklődésben is osztoztak. Umemura Baráthosit Pröhle Vilmos mellett a „magyar japanológia elindítójának” nevezte.³³ 2007-ben Wilhelm egy újabb, különösen pontos és részletes cikket szentelt Baráthosi életművének a *Néprajzi Értesítőben*. Elsősorban a korai forrásokra, nagymértékben a korabeli újságcikkekre és az Országos Széchényi Könyvtár kézirataira támaszkodott. Úgy véli, Baráthosi mögül valóban hiányzott a tudományos háttér, illetve túl sok népet akart átfogni, azonban gyűjtései minősége néprajzkutatói érzékről tanúskodik.³⁴ Galambos Imre 2008-ban a *Japanese Religions* c. folyóiratban jelentetett meg egy angol nyelvű cikket Baráthosi ainu gyűjtéseiről. Ebben egyrészt összefoglalót az a néprajzgyűjtőről, másrészt közli annak ainu leírásait angol fordításban. Csoma Mózes koreai viszonylatból közelíti meg Baráthosit és a Koreáról adott útleírását. 2005-ben Csoma közreműködésével koreai nyelven is megjelenhetett az utazó ezen kötete. Csoma úgy véli, ez hozzájárulhat Dél-Korea Magyarország-képének teljesebbé tételéhez.³⁵ Dr. Farkas Ildikó szintén több publikációjában foglalkozik Baráthosival, elsősorban a magyar-japán kapcsolatok szempontjából, illetve a Magyar-Nippon Társaság egyik alapítójaként. Emellett a magyar társadalom korabeli japán-képének feltárásával és a különböző utazók egymás mellé állításával Baráthosi munkásságát egy új szemszögből mutatja be. A *Japán megjelenése Magyarországon a 19–20. század fordulóján* c. tanulmányában egyik tanítványa, Bencsik Zsuzsa is ír Baráthosi munkásságáról.³⁶

A 2010-es években kevesebb szó esik az utazóról, azonban ekkoriban is születtek különböző cikkek és tanulmányok. Hoppál *Sámánok világa* c. kötetében újra bemutatja a néprajzgyűjtőt. Umemura ezúttal elsősorban a *Dai Nippon* c. kötetait értékeli az utazónak, és hasonló képet fest, mint amit a korabeli kritikák adtak. Tóth Tamás 2013-as tanulmányában szintén a *Dai Nipponnal* foglalkozik, a kelet-nyugat kettősség megjelenését vizsgálja. Emellett egy rövid terjedelmű szakirodalmi összefoglalót is ad az addig Baráthosival foglalkozó fontosabb művekről.³⁷ Az egyik legújabb cikk, amely komolyabban számot ad Baráthosiról, Sántha István

³³ Umemura 2006, 13. lásd továbbá: Umemura Yuko: Japánok és magyarok egymásról.

³⁴ Wilhelm 2006, 132.

³⁵ Csoma 123-124.

³⁶ Ld. Farkas 2007., Farkas „Japán képe Magyarországon...” és Farkas „Japán megjelenése Magyarországon...”

³⁷ Ld. Tóth.

és Somfai Dávid cikke. Ebben leírják saját, Baráthosit nyomon követő ázsiai utazásukat. A két kutató megbizonyosodhatott arról, hogy mennyire maradt fenn Baráthosi emléke utazásai helyszínein, illetve megítélhették gyűjtései minőségét, meglátásai valóságosságát is.³⁸

³⁸ Ld. Sántha.

IV. Baráthosi Balogh Benedek ainu gyűjtőútjai

Baráthosi két gyűjtőútján keresett fel ainu településeket néprajzi gyűjtés céljából: az 1903-1904-es japán útján a hokkaidói, és az 1914-es Amúr-menti útján a hokkaidói, a szahalini és a kuril-szigeteki közösségeket. Így jelen kutatás tárgyához kapcsolódóan fontosnak tartom ezt a két utazást röviden ismertetni, elsősorban arra fókuszálva, hogy Baráthosi mikor, mely ainu csoportoknál és milyen módszerrel gyűjthetett nyelvi anyagot, amely *Ainu szótár* részét képezheti.

Az 1903-as gyűjtőút volt Baráthosi első távol-keleti utazása. A Nemzeti Múzeum Etnográfiai Osztálya megbízta azzal, hogy ainu tárgyakat is szerezzen,³⁹ így az utazó tervei között szerepelt, hogy felkeresi a Hokkaidón élő ainukat is. Az ainukat nem sorolták a Baráthosi érdeklődésének középpontjába tartozó turáni népek közé, így ennek a népcsoportnak az esetében, kevésbé személyes céljai, mint inkább támogatói igényeinek kielégítése vezethették.⁴⁰ A fennmaradt szakirodalom alapján 1903. tavaszán vagy nyarán, Tokióban találkozhatott először ainu személlyel. Szeptember 11-ei, Szily Kálmánhoz intézett levelében így fogalmaz:

A házcsoportban, a hol én is lakom, egy öreg ajnó⁴¹ volt pár hétig. Ismertséget kötöttem vele s egy-egy csésze tea csábítása mindennapi vendégemmé tette. Így az ő ajkáról körülbelül 500 ajnó szót irtam össze, a mi most már kitűnő alap lesz az ajnóknál tavasszal teendő látogatásomhoz. Hiszem, hogy egész csinos ajnó-szójegyzéket és pár szövegpróbát vihetek magammal haza.⁴²

Ebből a részletből kiderül, hogy Baráthosi már ekkor is felvett ainu szavakat, és a tervei között szerepelt ainu nyelvi anyag gyűjtése, szójegyzék létrehozása. Arról nem esik szó, hogy milyen jellegű szavakat vehetett fel Baráthosi, de feltehetően gyakran használt, a mindennapi kommunikációhoz szükséges szókincset lehetett célja gyűjteni, mivel az ainuknál tett leendő látogatásához kívánta felhasználni. Ebből az is kitűnik, hogy Baráthosi nem csak ainu településeken és kifejezetten ainu nyelvi gyűjtés céljából tett utazásán vehetett fel ainu nyelvi anyagot, szándékában állhatott alkalom adtán ettől függetlenül is ainu szavakat gyűjteni.

Baráthosi Hokkaidóra is eljutott, a *Dai Nippon* első kötetében részletesen ismerteti útját és tapasztalatait az ainukról. Bár az északi sziget hivatalos neve ekkor már Hokkaidó volt, és

³⁹ Czike 7.

⁴⁰ Galambos 56.

⁴¹ Ekkor Baráthosi még ajnóként hivatkozik az ainukra, később azonban már következetesen az ainu szót használja.

⁴² Szily 1.

Baráthosinak volt is erről tudomása, mégis végig Jesso-szigetként⁴³ hivatkozik rá, nem derül ki, milyen megfontolásból. Nem volt egyszerű menlevelet szereznie Hokkaidóra, több sikertelen próbálkozás után végül a magyar nagykövet állította ki számára. Baráthosi leírásából kiderül, hogy szeretett volna előleget szerezni a nagykövettől egy ainu gyűjtemény beszerzésére, de végül nem kapott. Baráthosi ezután úgy döntött, a saját pénzéből áldoz erre, amíg otthonról a támogatás meg nem érkezik.⁴⁴ Az utazó japán kísérője, Kacura, azt javasolta, hogy olyan ainu falvakba látogassanak el, amelyekben van japánul jól beszélő ainu, illetve más japánok, akik a segítségükre lehetnek. Ilyen települések voltak például Siraoi és Csitosze, amelyek még napjainkban ismertek az ainu kultúráról.⁴⁵ Végül azonban Baráthosi akaratát követve Szapporóba utaztak, ahol a néprajzgyűjtőnek találkoznia kellett volna egy másik ismerőssel, Macumurával, aki egy ainu segítőt biztosított volna neki.⁴⁶

Már a Szapporóba vezető vonatúton is találkozott ainukkal, és biztatásukra el is látogatott a egy Tomakoma környéki ainu közösségbe.⁴⁷ Baráthosi nagyon részletes néprajzi, helyenként etnográf leírást ad erről a közösségről, amely értékes forrásul szolgálhat a korabeli ainu néprajz és kultúra kutatásához. Arra azonban nem tesz utalást, hogy bármilyen mennyiségű vagy minőségű nyelvi anyagot gyűjtött volna ott. Azonban egyrészt megbízást kapott ainu nyelvi gyűjtésre, másrészt a korábbi említett alkalommal is felvett ainu szavakat, amikor személyes kapcsolatba került az élő nyelvvel. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy innen is voltak feljegyzései. Illetve az említett *Dai Nippon* első kötetében szót ejt ainu mesékről és mondákról, az egyiket részletesen is ismerteti.⁴⁸ Ez szintén amellet szól, hogy vagy ainu, vagy valamilyen más nyelven feljegyezhetette ezeket. Szapporóban végül nem sikerül találkoznia Macumurával, és nem említi, hogy ezen az útján találkozott volna más ainukkal. Bár Baráthosi azt tervezte, hogy a rákövetkező év tavaszán újra felkeresi őket, az időközben kitört orosz-japán háború megakadályozta ebben.⁴⁹

Ezt követően majd több, mint tíz évvel később, 1914. májusában és júniusában volt lehetősége ainu településeken gyűjteni.⁵⁰ Ezen az útján az ainukon kívül különböző kelet-sibériai, Amúr-

⁴³ Ugyanakkor változó, hogy a Jesso-t hogyan betűzi, és ez ugyanúgy érvényes Szahalinra is. Jelen dolgozat a jelenleg elfogadott Hokkaidó és Szahalin kifejezéseket használja.

⁴⁴ Baráthosi *Dai Nippon*, 277.

⁴⁵ Ld. például: 千歳アイヌ文化伝承保存会. Siraoiban található többek között a legnagyobb ainu kultúrával foglalkozó múzeum és látogatóközpont. Csitoszében is több kulturális összefogás található napjainkban.

⁴⁶ Baráthosi *Dai Nippon*, 286.

⁴⁷ Baráthosi *Dai Nippon*, 287.

⁴⁸ Baráthosi *Dai Nippon*, 299.

⁴⁹ Baráthosi *Dai Nippon*, 296.

⁵⁰ Wilhelm 1999, 87.

menti népeket keresett fel a Magyar Nemzeti Múzeum és a Museum für Völkerkunde megbízásából. Ehhez erkölcsi és anyagi támogatást kért a Nemzetközi Közép- és Kelet-ázsiai Társaság Magyar Bizottságától, amelyet meg is kapott.⁵¹ Utazása során az ainuknál történő gyűjtőmunka mindenképp a tervei között szerepelt:

Jankovits miniszter úr Öméltósága azzal a feltétellel egészítette ki útiköltségemet, hogy első utam Szachalinba vezessen, hogy az ott lakó ainuktól múzeumunk részére gyűjteményt szerezzek, s a többi ainu-lakta vidékek bevonásával legalább annyi nyelvi anyagot is, hogy a három ainu dialektus különbségei megállapíthatók legyenek.^{52 53}

Ennek az útnak az ainu vonatkozásáról a *Bolyongások a mandsur népek között* c. kötetében, illetve a *Keleti Szemlében* közzétett jelentésében számol be. Emellett Tanimoto Kazujuki az 1999-ben kiadott Baráthosi Balogh Benedek's Collection Catalogue című néprajzi katalógusban szintén részletesen leírja a néprajzgyűjtő utazását. Baráthosi április 23-án indult Japánba és május 27-én érkezett meg Hokkaidóra, majd onnan továbbutazott Szachalinra.⁵⁴ Beszámol több ainu-lakta településről, amelyeket felkeresett itt, név szerint Tonnaicsit, Siskát, Avtát és Ocut.⁵⁵ Innen június végén indult tovább, majd különböző bonyodalmakat követően augusztus 12-én elfogták. Baráthosi így ír erről:

A köteles vásárlások elvégzése után saját célomat szolgáló munkámra fordíthatott időm a három főtörzsnél alig több három hétnél, mert az apró hajócskákon a nagy viharok és a jégzajlás miatt lehetetlen volt dolgoznom. Megnehezítette munkám a halászatra való készülés, mely az egész népséget dologra szólította. Folyton arra kértek, jönnék később, vagy télen, akkor nincs dolguk s egész nap a rendelkezésemre állanak. (...) Számításom az volt, hogy a nehéz téli hónapokat megosztom az Ámur mente és a Sachalin-Jessói ainuk között s korábbi gyűjtéseim kiegészítem, tökéletesítem.⁵⁶

Ainu szóanyag gyűjtésére tehát körülbelül három hete lehetett, és a különböző akadályok miatt, mint hogy az ainuk elfoglaltak voltak, kérdéses, hogy ez idő alatt mennyi lehetősége volt nyelvi gyűjtést végezni kiemelkedő mennyiségű tárgyi gyűjtése mellett. Baráthosi leírásából kiderül, hogy mindhárom ainu-lakta területet, tehát Hokkaidót, Szachalint és a Kuril-szigeteket felkereste,

⁵¹ Kúnos 1913, 347.

⁵² Baráthosi *Bolyongások*, 77.

⁵³ Akkoriban területi megoszlás szerint három ainu dialektust tartottak számon: a hokkaidói, a szachalini és a kuril-szigeteki nyelvjárást. Azóta a kutatók ettől különböző álláspontok mellett is érvelnek. Shibatani 1990-ben a kuril-szigeteki ainuk eltűnése miatt csak a hokkaidói és a szachalini nyelvjárást különbözteti meg. Napjainkban azonban több dialektust is elkülönítenek, ld. Anna Bugaeva: Southern Hokkaido Ainu.

⁵⁴ Id. Benedek Baráthosi Balogh's Collection in the Museum of Ethnography, Budapest. Artifacts, Manuscripts and Photos.

⁵⁵ Baráthosi *Bolyongások*, 79, 86. Ezek dél-szachalini települések, egy részüknek mára megváltozott a neve, például Siska ma Poronaysk.

⁵⁶ Baráthosi 1915, 335.

és ott gyűjtőmunkát végzett.⁵⁷ Ami a Kuril-szigeteket illeti, Baráthosi ismeretei szerint akkoriban már csak Sikotanon voltak kuril-szigeteki nyelvjárást beszélő ainuk, így akkor vehetett fel nyelvi anyagot ebből a nyelvjárásból, amikor Sikotanon járt.⁵⁸ A fentiekből látható, hogy volt lehetősége mindhárom ainu dialektusból nyelvi anyagot gyűjteni.

Baráthosi felületesen ugyan, de összehasonlítja a három ainu nyelvjárást. Úgy véli, a kuril-szigeteki ainuk esetében még további változatok is voltak, de ezek összezsugorolódtak, és a hokkaidói nyelvjáráson belül is vannak kisebb különbségek. Szerinte olyan, mintha a kuril-szigeteki nyelvjárást a másik kettő közé lehetne helyezni, tehát több hasonlóságot mutat a hokkaidóival és szahalinival, mint azok egymással. Ugyanakkor a három nyelvjárás használói megértik egymást, tehát a különbségek nem jelentős mértékűek.⁵⁹ Tehát Baráthosi egyfajta nyelvjárás kontinuumot ír le.

Sikotanon csak néhány napot tudott tölteni, így a kuril-szigeteki nyelvjárásból saját bevallása szerint körülbelül ötszáz szót és néhány mondatot vett fel. Kiemeli, hogy itt nagyon kevés nyelvi anyagot tudott gyűjteni, ezért valószínűsíthető, hogy a másik két ainu csoporttól nagyobb anyagot vett fel.⁶⁰ Szahalinban töltötte a legtöbb időt, és itt leírása szerint szótárányagot illetve énekeket, meséket is gyűjtött, Baráthosi ez utóbbiakat nagyon értékesnek találta kultúrtörténeti jelentőségük miatt.⁶¹ Szövegkörnyezeti szempontból is értékes lehet ez a gyűjtés, mivel a kontextust is rögzítheti. Baráthosi nem említi, hogy Hokkaidón mennyi anyagot gyűjtött, de mivel ainu nyelvi anyagát később szerette volna feldolgozni, és szótárt is tervezett kiadni, ezért a három dialektust összesítve valószínűleg több ezer szóról lehet szó.

Ainu anyagom feldolgozása után hozzákezek ehhez (egy tungúz összehasonlító szótár készítéséhez – a szerző) azonnal. Szeretném, ha a szótár anyag a magyaron kívül valamely más nyelven is adhatna jelentéseket, hogy a külföldi szakemberek is használhassák.⁶²

Bár Baráthosi többször nem utazott az ainukhoz, a fennmaradt forrásokból látható, hogy továbbra is foglalkozott az ainu népcsoporttal. Erre az egyik példa a fennmaradt *Ainu szótár*, illetve a tény, hogy szótárat is szeretett volna kiadni. Ainu szótárányagát a Néprajzi Múzeum az 1920-as években vásárolta meg. Valószínűsíthetően volt is érdeklődés korában az ainuk

⁵⁷ Barátosi 1915, 336.

⁵⁸ Barátosi 1915, 337.

⁵⁹ Barátosi 1915, 337-338.

⁶⁰ Barátosi 1915, 338.

⁶¹ Barátosi 1915, 338.

⁶² Barátosi 1915, 345.

irányába, Baráthosi előadást is tartott az ainukrók a Turáni Társaság 1929. november 29-ei ülésén.⁶³

⁶³ Turán 1929, 57.

V. Az *Ainu szótár* elemzése

Baráthosi számítása szerint az *Ainu szótár* 6839 szót tartalmaz a kézirat 313. oldalán található. Ez a számítás azonban hibásnak bizonyult. Baráthosi kezdőbetűnként számolta a szócikkeket, és százasaival a margón jelölte, hogy hol tart. Azonban esetenként kihagyott egy százast (pl. a margón az 500-at a 700 követi, de csak 100 szócikk van a kettő között), illetve hogy kétszer számolta ugyanazt a százast (pl. kétszer írt 300-at, a kettő között viszont van 100 szó). Emellett miután kezdőbetűnként feljegyezte, hogy melyikből hány darab található, ezeket rosszul adta össze. Baráthosi 6839-et számolt, azonban összeadva az értékeket, 6638 jön ki. A szerző saját számítása során 6585 szócikket számolt. A számítás nehézségei közé tartozik, hogy sok esetben nem egyértelmű, hogy mi tartozna egy szócikk alá, és mit lenne érdemes külön számítani.⁶⁴

V. 1. A szótárhoz felhasznált források

Baráthosi nem hagyott hátra részletes feljegyzést arról, hogy hogyan végezte el a nyelvi dokumentációt, amelyet hátrahagyott. Nem lehet tudni pontosan, hogy mennyi szót vett fel valamennyi ainu dialektusból, és hogy mi alapján válogatta ezeket. Wilhelm Gábor szerint Baráthosi az ainukkal töltött idő rövidsége miatt ainu anyagainak egy részét nagy valószínűséggel külső forrásokból szerezte.⁶⁵ A néprajzgyűjtő valóban kevesebb, mint egy hónapot töltött az ainuknál, ugyanakkor feltételezhető, hogy Baráthosi nem említette meg minden ainu nyelvi gyűjtését műveiben, erre példaként szolgál a már fentebb említett találkozása egy ainu férfival Tokióban, amelyet később máshol nem említ. Baráthosi az ainu településeken kívül is találkozhatott ainukkal, akiktől akár egy szabad délután alatt is számos szót felvehetett. Ezek alapján nem kizárható, hogy Baráthosi egymaga is több ezer szót gyűjthetett. A fennmaradt adatok összességében nem elegendők annak megállapításához, hogy Baráthosi mennyi és milyen nyelvi anyagot gyűjtött személyesen ainuktól, és mennyit vett át esetlegesen más szerzőktől.

Az *Ainu szótár* írásakor Baráthosi biztosan használt külső forrásokat, ezt tanúsítja a kézirat 1. oldalán található alábbi szöveg:

Teendők:

1. A Piłsudski szövegekben piros színnel jelöld meg azon szavakat, amelyekről jegyzet van.
2. A szövegeket vedd rendre a fordítóról, s jegyezd ki a jelentést, b nyelvtanát.

⁶⁴ A számításokat részletesen ld. II. és VIII. sz. melléklet.

⁶⁵ Wilhelm 1999, 87.

Szahalini dialektus Piłsudski angol szövegeiből.

Kindaichi anyagok Szahalini átírásban.

B az I. és II. jegyzetét az összes lejegyzése után pontosan átnézni nyelvtani anyagát.

Radlinszky szótára adatai.

Lila tintahúzás Bach. Hokkaidói alakja, a szám Bach. betűzésit jelöli.⁶⁶

Ebből az ainu nyelvi dokumentációs hagyaték ismeretével megállapítható, hogy Baráthosi ismerte és felhasználta Bronisław Piłsudski, Ignacy Radliński, Kindaichi Kjószone és John Batchelor munkáit a szótárhoz.

Bronisław Piłsudski (1866-1918) lengyel származású etnológus volt az Orosz Birodalomban, akit 1887-ben Szahalinra száműztek, majd ott a helyi nyelvek kutatásába kezdett, elsősorban a szahalini ainu nyelvvel foglalkozott. Hokkaidóra is ellátogatott, körülbelül egy évet töltött az ottani ainuk kutatásával.⁶⁷ Leghíresebb munkája a *Materials for the study of the Ainu language and folklore*, amelyet 1912-ben adtak ki Krakkóban, az akkori Osztrák-Magyar Monarchia területén.⁶⁸ Több tényező is azt bizonyítja, hogy Baráthosi ezt a művet felhasználta a szótárához. Ahogy Baráthosi is leírja, Piłsudski angolul adta ki ezt a kötetet, és a bevezetést, illetve az ainu nyelv leírását követően Piłsudski ainu szövegeket és azok angol fordításait közli. Baráthosi azt is jelzi, hogyan hasznosította ezt az anyagot: a „Szahalini dialektus Piłsudski angol szövegeiből.” részt kék ceruzával írta, a szótárban pedig szintén ezzel a ceruzával jelzéseket tett egyes szavaknál. Ezeket a szavakat Piłsudski szövegeivel összevetve látható, hogy a Baráthosi szótárában kék ceruzával jelölt szavak megtalálhatóak Piłsudski kötetében. A „szahalini dialektus” szintén releváns, tekintve, hogy Piłsudski elsődlegesen a szahalini ainuk körében végzett nyelvi gyűjtőmunkát. A másik Piłsudskira vonatkozó szövegrészlet a következő: „A Piłsudski szövegekben piros színnel jelöld meg azon szavakat, amelyekről jegyzet van.” Ebből az következik, hogy Baráthosi valamilyen Piłsudskitól független jegyzettel is rendelkezett a Piłsudskinál megjelölt szavakból.

Kindaichi Kjószone (1882-1971) japán nyelvész, az „ainu nyelvészeti kutatás atyjának” tartják. A korabeli Japánban elsősorban azért kutatták a különböző kisebbségben lévő népek nyelveit, hogy a japán nyelv eredetét tisztázzák. Kindaichi is ezzel az indíttatással vizsgálta az ainu nyelvet, és egész életében elhivatottan kutatta.⁶⁹ Számos műve jelent meg, amely az ainu

⁶⁶ Az eredeti oldalt ld. V. sz. melléklet.

⁶⁷ Majewicz 1.

⁶⁸ Ld. Piłsudski.

⁶⁹ Hirano 4-5.

nyelvet tárgyalja, lásd. Baráthosi a többi szerzőhöz hasonlóan a Kindaicsit említő mondatot is ez saját színnel, piros ceruzával írta: „Kindaichi anyagok Szahalini átírásban.”. Baráthosi a szótárban számos szót megjelölt pirossal, azonban jelen tanulmány készítésekor még nem azonosított, hogy Kindaicsi mely művét használhatta fel Baráthosi.

Ignacy Radliński (1843-1920) szintén lengyel tudós, akit a „lengyel vallástudomány atyjának” is neveznek, elsősorban a korai kereszténységgel és judaizmussal foglalkozott.⁷⁰ Az ainukhoz köthetően a *Słownik narzeczy ludów kamczackich. I. Słownik narezca ainów, zamieszkujących wyspę Szumszu w łańcuchu Kurylskim przy Kamczatce, ze zbiorów Prof. B. Dybowskiego*-t⁷¹ adta ki, amelyben Dybowski által Kamcsatkán gyűjtött ainu szavakat dolgozta fel. Dybowski ezeket 1879 és 1881 között vette fel, Shumshu-szigeti ainu diákoktól, akik kuril-szigeteki nyelvjárásban beszéltek.⁷² Ez a kötet szintén Krakkóban jelent meg, 1891-ben. Baráthosi Radlińskiről ennyit ír: „Radlinszky szótára adatai.”. A zöld színű ceruza, amellyel ezt írja, megjelenik a szótárban, szintén olyan szavakat jelöl, amelyek a Radliński-féle szótárban is megtalálhatóak.

John Batchelor (1855-1944) angol hittérítő volt, aki 1877-ben költözött Hokkaidóra és élt az ainuk között. Családot alapított és ainu gyermekeket fogadott örökbe, eközben komoly erőfeszítéseket tett az ainu nyelv lejegyzésére.⁷³ Legnagyobb munkája az *An Ainu-English-Japanese Dictionary (Including a Grammar of the Ainu Language)*, amely első kiadása 1889-ben, második kiadása 1905-ben jelent meg Tokióban, majd ezt további kiadások követték. Ez egyúttal a legszélesebb körben ismert ainu szótár is. A szótárban a Bach. Batchelort jelöli: „Lila tintahúzás Bach. Hokkaidói alakja, a szám Bach. betűs jelöli.” Ez a lila tinta valójában inkább kék, azonban az eddigiekhez hasonlóan beazonosítható módon megjelenik a szótárban, a legtöbb helyen „B” betűvel és valamilyen számmal kiegészítve, amely a szó helyét jelöli Batchelor szótárában. A 2. oldalon egy teljes oldalnyi szöveg található az említett lila tintával.⁷⁴ Ez az oldal az ainu „a” betű különböző lexikai és nyelvtani jelentéseit sorolja fel. Batchelor fent említett szótárában az „A” betűnél többek között ugyanezen ekvivalensek jelennek meg ugyanezen sorrendben, a magyarázatok szó szerinti fordításban. Tehát egyértelműen

⁷⁰ Grzymala-Moszczyńska 356.

⁷¹ Magy. Szótár a kamcsatkai népek nyelvjárásáról I. Az első szótár a Kamcsatka közelében élő shumshui ainukról. Prof. Benedykt Dybowski gyűjtése alapján. (ford. a szerző, lengyel anyanyelvi segítséggel).

⁷² Radliński 12.

⁷³ Patrick 71-72.

⁷⁴ Ld. VI. sz. melléklet.

megállapítható, hogy Baráthosi a 2. oldal elkészítéséhez Batchelor szótárát vette igénybe. Ez a fajta teljes, szó szerinti átvétel viszont csak erre az oldalra jellemző.

A fentiekből látható, hogy Baráthosi ismerte korának ainu nyelvi anyagát, és a szótára készítésébe is bevonta ezeket. Ez alapvetőnek tűnhet, hiszen Batchelor szótára volt a legelterjedtebb, Piłsudski és Radliński szótárát az akkori Osztrák-Magyar Monarchia területén adták ki, Kindaicsit pedig sokáig az ainu nyelv leginkább hozzáértő kutatójának tartották. Azonban ezen szótárak beszerzése és feldolgozása azt mutatja, hogy Baráthosi komoly időt és energiát fektetett a szótár elkészítésébe. Angol, lengyel és japán nyelvű szótárakból egyaránt dolgozott, és a szótárában láthatóan pontosan jelölte, hogy mely szavak jelennek meg az adott szótárban. Illetve tudatosságra vall, hogy ezen szerzők összességében felölelik mindhárom ainu dialektust: Batchelor és Kindaicsi a hokkaidói, Piłsudski a szahalini, Radliński pedig a kuril-szigeteki nyelvjárással foglalkozott elsősorban a kötetében.

A különböző színnel, illetve íróeszközzel tett jelölésekre jelen dolgozat a továbbiakban színkódként hivatkozik. Ezek a színkódok megjelennek a szótár egészében, de nem minden szó esetében. A színkódolt szavak száma 2879, tehát a teljes szóanyag körülbelül 44%-át teszik ki. Ez azt jelenti, hogy Baráthosi a szótár kevesebb, mint felét látta el színkóddal, a többi szó esetében nem tett arra utalást, hogy bármilyen külső forrásból dolgozott volna. Különösen azért fontos ez, mert Baráthosi nagyon precízen jelölte színkódokkal a forrásokat, egy-egy szónál akár két-három szótárra is hivatkozott, ezért valószínűsíthető, hogy a színkód nélküli szavak valamilyen saját jegyzetből származhatnak. A legtöbbet használt színkód a zöld, amely Radliński szótárára utal, ezen szavak száma 1801, a teljes szókincs 27%-a. Ezt követi a piros színkód, 830 jelölt szóval és 13%-kal, ez Kindaicsi anyagát jelöli. Ezeknél jelentősen kevesebb a kék (149 szó, 2%) és a lila (12, <1%) jelölés, tehát a Piłsudski és Batchelor szótárához köthető szavak. Mivel Dybowski kuril-szigeti, Kindaicsi pedig a hokkaidói dialektussal foglalkozott elsősorban, ezért ez azt mutatja, hogy a szótár színkódolt szavak között ez a két dialektus van túlsúlyban (62,5%, illetve 29%).⁷⁵

Meglepőnek tűnhet ez, tekintve, hogy Baráthosi saját bevallása szerint a Szahalinon gyűjtött a legtöbbet, a kuril-szigeteki dialektusból a legkevesebbet. Ugyanakkor az egyetlen szahalini anyag, amelyet jelölt, Piłsudski szövegei, nem szótárformába rendezettek, hanem teljes ainu szövegek fordításai és az azokhoz tartozó szószedetek, és sokkal nehezebb benne szavakat keresni és a jelentéseket összepárosítani, mint a többi kötet esetében, emellett összességében

⁷⁵ A jelölések számát és arányát ld. III. számú melléklet. A jelölésekre példát ld. VII. sz. melléklet.

kevesebb szót tartalmaz. Így a szótár tartalmazhat számos további szahalini szót, amelyeket Baráthosi nem talált Piłsudski szövegeiben. Batchelor esetében nehézséget jelenthetett az, hogy nem azzal az átírással szerepelnek az ainu szavak, amelyet Baráthosi, Piłsudski és Dybowski használ, és előfordulhat, hogy nem tudta Batchelor szavait teljes biztossággal megfeleltetni a sajátjainak.

V. 2. A szótárban található régiójelölések

Baráthosi mindhárom ainu dialektust igyekezett felvenni. A fennmaradt forrásokból az is kiderül, hogy volt valamennyi rálátása a három nyelvjárás közötti hasonlóságokra és különbségekre is. Az *Ainu szótárban* számos szónál H', S', és K' jelzésekkel látott el szavakat, amelyek minden bizonnyal Hokkaidóra, Szahalinra és a Kuril-szigetekre utalnak. Összesen 257 ilyen régiójelölés található a szótárban, és 236 hellyel megjelölt szó. Ez azért van így, mivel több szó esetében is előfordul, hogy több jelölést is alkalmaz. Bár a 236 szó csak kevesebb, mint a szavak 4%-át teszi ki, mégis nagyon értékes adat a szótár értelmezése szempontjából.

Ezen jelölések esetében Baráthosi nem tesz utalást arra, hogy valamilyen külső forrást használt volna segítségül. A fent említett szótárak esetében bár többnyire megállapítható, hogy mely ainu dialektust tartalmazza, az egyes szavak esetében nem jelölik külön, hogy melyik dialektusra jellemző. Batchelor szótára esetében például, mivel Hokkaidón élt és vette fel nyelvi anyagát, és nem jelöli az egyes szavaknál, hogy más dialektushoz tartozna, ezért a szótár szavai hokkaidói ainu dialektusnak tekinthetők. Piłsudski főként a szahalini ainukkal foglalkozott, illetve 1903-ban Hokkaidóba is elutazott, bár csak rövid időre.⁷⁶ Piłsudski magyarázataiban ugyan időről-időre megadja az ainu szavak szahalini és hokkaidói változatát is, expliciten leírja, hogy ainu szövegeit mind Szahalinon vette fel.⁷⁷ A szövegekhez megadott szószedetben (remarks) nem jelez külön más dialektushoz tartozó szavakat, így arra következtethetünk, hogy szahalini dialektusról van szó. Radliński kötetének a szavait kuril-szigeteki ainuktól vette fel Dybowski, és a szótár szavainál sem jelez más dialektust, így feltehetőleg a kuril-szigeteki nyelvjárást dokumentálja.

Mivel a Baráthosi által megjelölt források többnyire beazonosíthatónak bizonyultak, és valószínűsíthető, hogy ezek jelöléseit a szótárban következetesen használta, szükségszerűnek tűnik a helyjelöléseket összevetni a színekkel, annak megállapítására, hogy van-e összefüggés a források és a helyjelölések között. Ennek kivitelezését azonban jelentősen

⁷⁶ Piłsudski IX.

⁷⁷ Piłsudski XXI.

nehezíti, hogy Baráthosi egy-egy szónál több színkódot és több helyjelölést is használt. A helyjelölések a színkódokhoz hasonlóan a szótár egészében megtalálhatók, de sokkal kisebb számban, tehát hogy Baráthosi nem írt helyjelölést minden színkódhoz. Ez az jelenti, hogy bár Baráthosi tudhatta, hogy mely szótár mely dialektust tartalmazza, mégsem jelölte meg az adott színkódhoz tartozó forrást az abban szereplő szavak helyjelölésével. Illetve nem minden helyjelöléssel ellátott szó kapott színkódot is egyben.

A „H” jelzés, tehát a hokkaidói dialektus esetében a 24 helyjelöléssel ellátott szóból 13 piros, 5 zöld, 3 lila és 3 kék színkód van. Tehát legtöbb összefüggést Kindaicsi anyagával mutatja, de ez is mindössze 54%, a többi esetében pedig rendkívül alacsony. Az „S”, vagyis a szahalini nyelvjárás esetében a 72 szóból 33 piros, 22 kék, 11 zöld és 5 lila színkód található. Vagyis ennél a helyjelölésnél is Kindaicsi szavaival mutatja a legnagyobb összefüggést (46%), emellett Piłsudski szavaival (30,5%). A „K”, tehát kuril-szigetekiként megjelölt 160 szóból 141 kapott zöld színkódot, ami igen szoros összefüggést mutat (88%), míg a többi szín messze elmarad emögött. Mindhárom helyjelölésnél 100% a megadott jelentések aránya, tehát minden hellyel jelölt szó esetében szerepel magyar nyelvű ekvivalens. Ez kifejezetten magas, tekintve, hogy az összes szótárban szereplő szót tekintve a megadott jelentések aránya 61%.

A színkódok és helyjelölések összevetéséből az alábbi következtetések vonhatók le. Mivel a helyjelölések nem következetesen arra a helyre vonatkoznak, amelyre a színkódokhoz tartozó források alapján következtetni lehetne, ezért valószínűsíthető, hogy nem a források alapján rendelte Baráthosi a helyjelöléseket a szavakhoz. Akkor ugyanis az lett volna logikus, hogy minden szó esetében, amely egy adott nyelvjárást felölelő forrásból származik, a színkód mellett helyjelölést is használt volna. Mindazonáltal mutatkozott bizonyos mértékű összefüggés a színkódok és a források között. Hokkaidó esetében Kindaicsi kötetével, amelyet nagyrészt a hokkaidói dialektus alapján állíthatott össze; Szahalin esetében Kindaicsi mellett Piłsudski szótárával, amely a szahalini szókincset öleli fel; A Kuril-szigetek esetében pedig Radliński szótárával, amely kuril-szigeteki szóanyagot tartalmaz. Mindezek alapján az tűnik valószínűnek, hogy Baráthosi saját nyelvi anyagából írhatta át a szótárba a helyjelöléseket, és a saját gyűjtése mutat összefüggést a többi szótárral. Valójában ez éppen azt igazolja, hogy Baráthosi gyűjtése ezen esetekben pontosnak bizonyult.

V. 3. A szótár fonetikai lejegyzése

Az ainu népnek nincs saját írása, így a különböző utazók és kutatók gyakran különbözőképpen írták le ainu nyelvi gyűjtéseiket. Baráthosi *Ainu szótárának* feldolgozásakor az egyik

legfontosabb feladat annak megállapítása, hogy az ainu szavak milyen rendszer alapján kerültek lejegyzésre, illetve, hogy a lejegyzett betűkhöz milyen hangértékek társulnak. Baráthosi ugyanis nem fűzött kiegészítést a szótárhoz a betűk hangértékére vonatkozóan, feltételezve azonban, hogy Baráthosi valamilyen rendszer alapján jegyezte le az ainu szavakat, a szótár betűi összevetésre kerültek más nyelvek ortográfiájával és a Baráthosi által jelölt más ainu szótárakkal. A szótárban előforduló betűk a következők a, aa, ā, á, b, b', c, č, ć, d, e, f, g, g', h, i, j, k, k', l, m, n, n', ŋ, o, p, p', r, s, s', ś, t, u, χ, ʒ, ʒ', v. Látható, hogy ezen betűk sem a magyar, sem az angol, a lengyel vagy bármilyen egyéb nyelv hangkészletének lejegyzésére szolgáló írásrendszernek sem feleltethetők meg, és az IPA-hoz sem köthetők. Bár az IPA létrehozását 1888-hoz szokás kötni, ekkoriban még nem volt általánosan elterjedt, és sem Baráthosi, sem más korabeli gyűjtők nem használták ekkoriban az ainu nyelv leírására. A Baráthosi által használt irodalmat megvizsgálva az látható, hogy Batchelor és Radliński jelölései eltérőek, azonban Piłsudski esetében szinte teljesen ugyanazon betűk jelennek meg, mint a szótárban.

Piłsudski kötetében több oldalon keresztül magyarázza az ainu nyelvben található hangokat, és hogy ő milyen betűket használt a lejegyzésükre. Öt magánhangzót különít el: a, e, o, i, u; illetve azok további fonémáit: ... a, e, o, i, u, á, é, ó, í, ú. A balra mutató ékezetek a nyílt, az ékezet nélküliek a félig-nyílt, a jobbra mutató ékezetes betűk a zárt hangokat jelölik. Megkülönböztet emellett félmagánhangzókat (j és w) és közelítőhangzókat (j).⁷⁸ Mássalhangzók tekintetében zárhangokat (k, t, p; g, d, b); palatalizált mássalhangzókat (p', b', k', g', s'); nazális hangokat (ŋ, n, n', m); réshangokat (s, ś, f, v, h, χ); affrikátákat (č, ć, ʒ'); és likvidákat (r).⁷⁹

Az egyik különbség Piłsudski és Baráthosi jelölése között abban mutatkozik, hogy míg Piłsudski nem jelölte a hosszú magánhangzókat, Baráthosi néhány esetben jelölte. A másik, hogy Piłsudski tudatosan nem használta az „l” betűt, mivel a szahalini dialektusban nem találkozott az [l] hanggal, de megjegyzi, hogy a hokkaidói nyelvjárásban megjelenik. Baráthosinál egyes esetekben előfordul az „l” használata, tekintve azonban, hogy az ő szótára hokkaidói dialektust is tartalmaz, ez nem mond ellent Piłsudski lejegyzési elveinek. A közelítőhangzók esetében Baráthosi a „j” helyett vagy mellett időnként „i”-t használ (pl. kamuj, kamui), a „w”-t viszont egyáltalán nem használja. Emellett Baráthosi szótárában megjelenik az „š” betű is néhány esetben, illetve Piłsudskihoz képest további palatális hangokat is leír. További vizsgálatokat igényelne annak megállapítása, hogy található-e további olyan

⁷⁸ Piłsudski az „u” után kiejtett „i” hang „j” hanggá alakulását úgy írta le, hogy a „j” hangot közelítőhangzónak tekintette.

⁷⁹ Ld. Piłsudski 1-11.

különbség a nyelvjárások kiejtésében, amelyek miatt Piłsudski jelölési elvének kiegészítésére lehetett szükség. Összeségében azonban a felhasznált betűk szoros hasonlóságot mutatnak, ezért feltételezhető, hogy Baráthosi ugyanazon hangokat jelölte ugyanazon betűkkel, mint Piłsudski.⁸⁰

V. 4. A szótárban használt nyelvek

Az *Ainu szótár* az ainu szavak magyar megfelelője mellett más nyelvű ekvivalenseket is tartalmaz. Ezen nyelvek a német (pl. āā: oh weh!), angol (pl. anorepunk’e: move towards), japán (pl. čirai: itó), latin (pl. čit: genitalia femina), illetve egy-egy további nyelv is előfordul. Baráthosi maga írta, hogy olyan ainu szótárt szeretne kiadni, amely a magyaron kívül más nyelvű megfelelőket tartalmaz, hogy a szótár nemzetközileg hasznosítható legyen. Valószínűleg erre lehet magyarázat a német nyelv, amely a magyarnál sokkal szélesebb körben ismertek, és amelyet Baráthosi jól beszélt, hiszen a felesége is német anyanyelvű volt. Az angol nyelv csak egy-egy szónál jelenik meg, valószínűleg Batchelor szótárából származnak, és megfelelő magyar nyelvű ekvivalens híján dönthetett úgy Baráthosi, hogy a pontosabb angol megfelelőt használja, amely teljesebb ekvivalense lehet az eredeti ainu szónak. A japán, a lengyel szintén Kindaicsi és Radliński szótárából származhat, és hasonló szempontok alapján kerülhetett leírásra. A latin főként különböző állat- és növénynevek esetében használt. Ezek a különböző nyelvi megfelelők nemcsak azt bizonyítják, hogy Baráthosi számos nyelven tudott, hanem hogy komolyan kereste az ainu nyelv európai nyelvű ekvivalenseit, és széleskörűen használhatóvá akarta tenni a tervezett szótárát. Az *Ainu szótárt* Baráthosi éppen ennek a szótárnak az előzményeként vagy alapjaként írhatta. A többnyelvűség iránti igénye arra is utalhat, hogy Baráthosi valószínűleg tisztában volt a fordítás során végbemenő információvesztéssel, és ezt igyekezett elkerülni.

V. 5. A kódok és ekvivalens nélküli szavak, Baráthosi saját gyűjtése a szótárban

Az *Ainu szótár* szavainak 39%-ához nincs jelentés megadva. Tehát 2583 olyan ainu szó található benne, amelyhez semmilyen ekvivalens nem társul. Ezen szavakra jellemző, hogy többnyire sem színekód, sem helyjelölés, sem semmilyen más kódolás nem tartozik ezekhez. Az egyetlen hozzáadott információ, amely gyakran megjelenik ezen szavaknál, azok az ainu szavak különböző végződése.

⁸⁰ Ld. Piłsudski 1-11.

Mivel Baráthosi láthatóan jelölte a forrásait a teljes szótárban, és arra törekedett, hogy minél több információt társítson a szavakhoz, feltételezhető, hogy ezek a szavak Baráthosi saját gyűjtésének eredményei. Sőt, az sem elképzelhetetlen, hogy a szótárban szereplő szavak nagy része Baráthosi gyűjtőútjairól származik. Az általa gyűjtött, akkor még rendezetlen szavakat betűrendbe rendezve írhatta át jegyzeteiből a szótárba. Valószínűtlen ugyanis, hogy akár gyűjtőútjain azonnal betűrendbe jegyezte volna fel a szavakat, különösen, hogy több különböző helyen is gyűjtött. Emellett bár számos egyezés mutatkozik az általa megjelölt források szavai és az *Ainu szótár* szinkódos szavai között, nem állapítható meg egyértelműen, hogy minden szinkódos szót a forrásokból vett át, és egy részét nem maga gyűjtötte. Ha ugyanis Baráthosi egy olyan szótárat állított össze, amelyben mind külső források, mind a saját gyűjtései szerepelnek – és a fennálló információk erre mutatnak – akkor elképzelhető, hogy a szinkód nem az eredeti forrás helyét jelölte, hanem azt, hogy például bár ő gyűjtötte a szót, de az már megtalálható valamely más szógyűjteményben is. Ha ezen esetekben is szinkódolta a szavakat, akkor nehezen felmérhető, hogy mekkora a Baráthosi által gyűjtött szóanyag. Baráthosi szinkódolta például az 'abe' 'tűz' szót, amelynek megjelölte mindhárom területi változatát is a hozzátartozó szinkóddal. Valószínűtlen azonban, hogy Baráthosi maga nem találkozott volna a 'tűz' kifejezéssel gyűjtései során, mivel az rendkívül fontos és szerves része volt a korabeli ainuk életének. A másik probléma a szinkódolt szavakkal, hogy amennyiben teljesen a forrásokra támaszkodott, következetlen válogatásnak tűnik, ugyanis olyan speciális kifejezéseket, mint például az 'aána' 'búvármadár' átvett, míg más, feltételezhetően sokkal gyakrabban használt kifejezések, pl. a Batchelor szótárában található 'aerayap' 'gyönyörű' nem jelennek meg. Összességében az általa felhasznált források több, mint tízezer szavából kevesebb, mint háromezer jelenik meg a kéziratban, és nem átlátható a válogatás alapja. Ami azért különös, mert az eddigiek Baráthosi tervezett munkája és pontossága mellett szólnak. Mindezekből látható, hogy a saját gyűjtés mennyiségét és az átvételek arányát nehéz megállapítani.

VI. Konklúzió

Jelen dolgozat szerzője arra vállalkozott, hogy Baráthosi Balogh Benedek *Ainu szótár* c. tudományosan feldolgozatlan és publikálatlan kéziratának tartalmát elemezze és feltárja a lehetséges új ismeretanyagot, amely mind Baráthosi munkásságának kutatásában, mind az ainu nyelvészeti kutatás területén felhasználhatóvá válik.

Baráthosi életművét tekintve az ainu nyelv és néprajzi anyag gyűjtése szerves része volt a munkásságának, és fontos része hagyatékának. A kéziratot valószínűsíthetően az 1914-es gyűjtőútját követően készíthette valamikor, ugyanis láthatóan felhasználta az akkori gyűjtőmunkája eredményeit. Ezt követően nehéz meghatározni a keletkezési dátumot, azonban mivel 1915-ben arról adott jelentést, hogy szeretne egy ainu szótárt megjelentetni, tehát feltételezhető, hogy az 1910-es évek második felében elkészülhetett a kézirat. Jelen dolgozat szerzőjének az eddigiekben nem volt lehetősége Baráthosi további ainu nyelvi dokumentációját felmérni, ez a kéziratnak az életműben történő elhelyezéséhez egy további szükséges lépés. A kézirat ainu szótárként azonban önmagában is megállja a helyét, Baráthosi dokumentációjának eredményességéről tanúskodik. A magyar nyelvű ekvivalenseken kívül további nyelvek is megjelennek a szótárban, emellett átvétel, vagy már korábbi szótárban való megjelenésnél azt is jelölte a szócikkben. Törekedett továbbá azt is jelölni, hogy egy-egy kifejezés mely nyelvjárásban használatos. Ez mind igényes tudományos munkára utal, amelyet Baráthosival kapcsolatban sokszor megkérdőjeleztek. Ez a kézirat viszont arra mutat, hogy Baráthosi erre vonatkozó tudományos képzettség híján is értékes nyelvészeti kutatási anyagot hagyott hátra.

A kézirat elemzésének új eredményei a következők. Megállapításra került, hogy a kéziratban található szócikkek száma több, mint 6500. A szerző számítása szerint ez megközelítőleg 6585 szócikk. Mindazonáltal nehéz egységes rendszert meghatározni arra, hogy mi tartozik egy szócikk alá a szótár kéziratos jellegéből, illetve abból adódóan, hogy Baráthosi egy-egy ainu szónak sok esetben több területi vagy nyelvtani változatát is megadja, illetve betoldásokat tesz. A kutatás további szakaszában érdemes lehet erre vonatkozóan egy részletes rendszert kialakítani megfelelő indoklással.

A dolgozat eredménye továbbá, hogy a szótár a legnagyobb valószínűséggel mind más szótárakból átvett elemeket, mind Baráthosi saját gyűjtőútjának eredményeit tartalmazza. Baráthosi az 1. oldalon megjelöli a forrásként használt szerzők vezetékeveit, ez alapján pedig kikövetkeztethetőek a felhasznált művek, ezeket lásd fentebb. Azokkal a színekkel, amelyekkel ezeket a forrásokat lejegyezte, megjelölte az ehhez köthető szavakat, amelyeket vagy innen vett

át, vagy a saját gyűjtésében és a forrásban is szerepelt. A színnel jelölt és nem jelölt szavak aránya közel fele-fele, a pontos jelöléstechnika alapján pedig feltételezhető, hogy legalább a szavak több mint a fele Baráthosi saját gyűjtése. Ez több ezer ainu szót jelent, ami Baráthosi ainuk között töltött idejének rövidségét tekintve elismerendő teljesítmény.

A kézirat emellett különböző betűjelöléseket tartalmaz, amelyet a szerző a dolgozatban „régijelöléseként” azonosított, mivel azok arra utalnak, hogy az adott ainu nyelvű kifejezés mely ainu nyelvjáráshoz köthető. Mivel a legtöbb fennmaradt korabeli dokumentáció egy-egy nyelvjárást igyekszik minél átfogóbban leírni, ez az összehasonlító szemlélet és dokumentáció fontos lehet az ainu nyelvi dokumentáció kutatásában. Ugyanakkor a régijelölések a szótár szócikkeinek csak kis hányadát teszik ki, ezért a teljesen jelöletlen szavak esetében azok felvételének helye nehezen megállapítható.

A szerző továbbá arra a következtetésre jutott, hogy a Baráthosi által használt lejegyzési forma egyedi megoldás, nem egyezik meg más bevett, vagy forrásokban megtalálható lejegyzési módszerekkel. Legnagyobb átfedést Piłsudski művének lejegyzésével mutatja, itt is vannak azonban különbségek. Lehetséges, hogy Baráthosi Piłsudski módszerét vette alapul, és gyűjtéskor kiegészítette azokat. Az egyedi lejegyzés viszont nehezen beazonosíthatóvá teszi, hogy Baráthosi pontosan milyen hangot jegyzett le egy adott módon. Ugyanakkor ez az egységesített fonetikus lejegyzések előtt gyakori problémája a nyelvi dokumentálásnak.

Baráthosi többek között német, angol és latin nyelvet is használ a szótárban, de szinte minden esetben a magyar megfelelő mellett. Ennek oka egyrészt az lehet, hogy esetenként pontosabbnak találta egy másik nyelvi ekvivalens jelentését, vagy teljesebben akarta átadni a jelentést többnyelvű ekvivalensek megadásával. Emellett az állhat a háttérben, hogy Baráthosi tervezett ainu szótárát többnyelvű szótárként szerette volna megjelentetni annak érdekében, hogy a nemzetközi közönség számára is elérhetővé váljon. Ez az összefüggés arra utalhat, hogy ez a kézirat valamilyen formában a későbbi többnyelvű szótár alapjául szolgálhatott volna. Bár Baráthosi tervei erre a szótárra vonatkozóan nem valósultak meg, a szótárban rejlő érték alapján valószínűleg hasznos lenne az ainu nyelvészeti kutatások számára, ha a kézirat, és annak akár fordítása is elérhetővé válna a nemzetközi kutatók számára is. A kézirat addig is további feldolgozást igényel, a szerző úgy gondolja, érdemes lenne egy gépelt változatot is létrehozni a kéziratból, illetve egy adatbázis, amely részletesen tartalmazza a szótár adatait és metaadatait.

VII. Irodalomjegyzék

- Ágner L. „Dai Nippon.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia* 18. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság 1907. 254-255.
- Asztalos Gy. „Dai Nippon.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia* 17. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1906. 122-123.
- Bán A. „Baráthosi Balogh Benedek Turáni Könyvei.” In Cholnoky J. et. al. (szerk.) *Turán. A Turáni Társaság (Magyar Néprokonsági Egyesület) Folyóirata*. Budapest: Turáni Társaság, 1933. 50.
- Baráthosi B. B. „Baráthosi Balogh Benedek jelentése az 1911-ik év nyarán tett zürjén és szamojéd néprajzi tanulmány útjáról.” In Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XIII. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből*. Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1912. 347-352.
- Baráthosi B. B. *Dai Nippon. Utirajzok*. 1. kötet. Budapest: Korvin Testvérek Nyomdája, 1906.
- Baráthosi B. B. *Távoli utakon*. Hoppál Mihály (szerk., bev.). Budapest: Néprajzi Múzeum, 1996.
- Baráthosi B. B. *Japánföldi bolyongások*. Budapest: Baráthosi Balogh Benedek, 1928.
- Baráthosi B. B. *Bolyongások a mandsur népek között*. Budapest: Bencsik Könyvesház, 1999.
- Baráthossi B. B. „Baráthossi-Balogh Benedek jelentése az 1908 évben az Alsó-Amurnál végzett tanulmányútról.” In *Keleti Szemle X. évfolyam. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből*. Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1909. 168-173.
- Barátosi B. B. „Barátosi Balogh Benedeknek a Nemzetközi Közép- és Kelet ázsiai Társasághoz intézett jelentése az 1914. évben végzett keletázsiai tanulmányújáról.” In Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XV. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből*. Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1914-1915. 333-345.
- Bugaeva, A. „Southern Hokkaido Ainu.” In Tranter, N. *The Languages of Japan and Korea*. London: Routledge, 2012.
- Czike F. „Barátosi Balogh Benedek.” In Rákosi J. (szerk.) *Budapesti Hírlap. XXIV. évfolyam, 20. szám*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata, 1904. január 20. 6-7.

- Csoma M. „Baráthosi Balogh Benedek a Csoszon-dinasztia végnapjait élő Koreai-félszigetről.” In *Távol-keleti Tanulmányok 2009/1*. Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 2009. 111-124.
- Diószegi V. „Egy magyar mandzsu-tungúz kutató. Baráthosi Balogh Benedek.” In Fél E. (szerk.) *Ethnographia* 58. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1947. 144-146.
- Farkas I. „A Magyar–Nippon Társaság.” In Szerdahelyi I., Wintermantel P. (szerk.) *Japanológiai körkép*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2007. 87-110.
- Farkas I. „A turánizmus.” In Köpeczi B. (szerk.) *Magyar Tudomány XXXVIII*. Budapest: Akadémiai Kiadó és Nyomda vállalat, 1993.
- Farkas I. „Japán képe Magyarországon a 20. század elején.” In Farkas I. et al. (szerk.) *Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen 2007-2008*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, 2009. 65-80.
- Farkas I. „Japán megjelenése Magyarországon a 19–20. század fordulóján.” In Farkas I. et al. (szerk.) *Tanulmányok a magyar-japán kapcsolatok történetéből*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 63-88.
- Forrai I. „Kéziratgyűjtemény.” In Fejős Z. et al. (szerk.) *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2000. 611-648.
- Fuchs, D. R. „Eine Studienreise zu den Syrjänen.” In Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XII. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből*. Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1911. 229-260.
- Galambos I. „A Hungarian Visitor Among the Ainu. A Translation of Benedek Barátosi-Balogh’s Travel Reports to Sakhalin and Hokkaido.” In *Japanese Religions* 2008/1. 55-74.
- Grzymala-Moszczyńska, H. és Hoffmann, H. „The Science of Religion in Poland: Past and Present.” In *Method and Theory in the Study of Religion*. Leiden: Brill, 1998. 352-372.
- Hegyí I. „Barátosi Balogh Benedek (1870-1945).” In Bodrogi T. (szerk.) *Messzi népek magyar kutatói II. kötet*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1978. 283-284.
- Heller B. „Isten kardja.” In Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XXIII. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1912. 323-342.

- Hoppál M. „Egy elfelejtett magyar sámánkutató: Baráthosi Balogh Benedek élete és munkássága.” In Dávid G. és Fodor P. (szerk.) *Keletkutatás. 1996 ősz – 2002. tavasz.* Budapest: Kőrösi Csoma Társaság, 2002. 185-202.
- Hoppál M. *Sámánok világa.* Budapest: Püski Kiadó, 2010.
- Kónya Á. „Baráthosi Balogh Benedek indulása.” In Gazda J. (szerk.) *Kőrösi Csoma Sándor szellemútján.* Kovászna–Csomakörös: Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, 1998. 122–125.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle IX. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1908.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XI. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1910.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XII. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1911.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XIII. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1912.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XIV. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1913.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XVI. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1915-1916.
- Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle. X. évfolyam. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből.* Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1909.
- Majewicz, Alfred F. „Ainu language Western records.” In Bugaeva, A. (szerk.) *Handbook of the Ainu Language.* Boston/Berlin: De Gruyter Mouton, 2022. 99-146.
- Majewicz, Alfred F. (szerk.) *The Collected Works of Bronisław Piłsudski. Volume 3. Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore 2.* Berlin: De Gruyter Mouton, 2004.
- Munkácsi B. „Baráthosi Balogh második amurvidéki tanulmányútja.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XXI. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1910. 126-127.

- Munkácsi B. „Barátosi Balogh Benedek.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XIX. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1908. 255.
- Munkácsi B. „Keleti Tanulmányutak.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XX. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909. 255-256.
- Munkácsi B. „Studienreisen zu ural-altaischen Völkern.” In Kúnos I. és Munkácsi B. (szerk.) *Keleti Szemle XII. Közlemények az ural-altaji nép és nyelvtudomány köréből*. Budapest: Kúnos Ignác és Munkácsi Bernát, 1911. 196.
- N. N. „Barátosi Balogh Benedek újabb keleti útja.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XX. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1909. 62.
- N. N. „Tunguz tanulmányút.” In Munkácsi B. és Sebestyén Gy. (szerk.) *Ethnographia XIX. A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1908. 126-127.
- Patrick, J. *Why Japan was Strong. A Journey of Adventure by John Patrick*. New York: Doubleday, Doran & Company, 1943.
- Patrie, J. „The Genetic Relationship of the Ainu Language.” In *Oceanic Linguistics Special Publications. No. 17*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1982. 1-174.
- of the Ainu Language (1982), pp. i-xi, 1-174
- Pekár Gy. et al. (szerk.) *Turán. A Turáni Társaság Folyóirata. XII. évfolyam*. Budapest: Turáni Társaság, 1929.
- Piłsudski, B. *Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore*. Krakko: The Imperial Academy of Sciences (Spasowicz Funi), Spółka wydawnicza Polska, 1912.
- Radliński, I. *Słownik narzeczy ludów kamczackich. I. Słownik narezca ainów, zamieszkujących wyspę Szumszu w łańcuchu Kurylskim przy Kamczatce, ze zbiorów Prof. B. Dybowskiego*. Krakko: Nakładem Akademii Umiejetności. Skład Główny W. Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, 1891.
- Rákosi J. (szerk.) *Budapesti Hírlap. XXIV. évfolyam, 229. szám*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata, 1904. augusztus 19.

- Satō T. „Major old documents of Ainu and some problems in the historical study of Ainu.” In Bugaeva, A. (szerk.) *Handbook of the Ainu Language*. Boston/Berlin: De Gruyter Mouton, 2022. 79-98.
- Sato T. és Bugaeva A. The study of old documents of Hokkaido and Kuril Ainu: promise and challenges. In: *Hoppó Gengo Kenkū* 北方言語研究 9. Szapporó: Graduate School of Letters, Hokkaido University, 2019. 67-93.
- Sántha I. és Somfai D. „Baráthosi Balogh Benedek távol-keleti kutatásainak újragondolása terepen száz év múltán. Etnikai viszonyok és sámánizmus az Amur mentén és Szahalinon a 21. század elején.” In Balogh B. et al. (szerk.) *Ethno-Lore. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve. XXXVII*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. 305-342.
- Semayer V. „Dai Nippon”. In *Néprajzi Értesítő VII*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1906. 75-76.
- Shibutani M. *The Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- sz. n. „Dai Nippon.” In Hoitsy P. (szerk.) *Vasárnapi Ujság. 53. évfolyam 7. szám*. Budapest: Franklin Társulat, 1906. február 18. 112.
- sz.n. *Pesti Hírlap* 259. Budapest: 1928. november 15. 7.
- Szily K. „Balogh Benedek levelei.” In Rákosi J. (szerk.) *Budapesti Hírlap. XXIV. évfolyam, 12. szám*. Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata, 1904. január 12. 1-2.
- Tanimoto K. „A journey of Barathosi Balogh to collect artifacts from the Ainu.” In Kohara T. és Wilhelm G. *Museum of Ethnography, Budapest. Baráthosi Balogh collection catalogue*. Sapporo: Hokkaido Ainu Cultural Research Center; Budapest: Néprajzi Múzeum, 1999. 91-96.
- Tóth T. „Kelet-Nyugat dichotómia Baráthosi Balogh Benedek Dai Nippon című művében.” in Takó F. (szerk.) „*Közel, s Távol*” III. *Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásaiból*. Budapest: Eötvös Collegium, 2013. 267-278
- Török L. „A Turáni Társaság és a japán-magyar kapcsolatok.” In Cholnoky J. et al. (szerk.) *Turán. Magyar Néprokossági Szemle. XXIV. évfolyam*. Budapest: Turáni Társaság, 1941. 145-158.
- Umemura Y. „Japán magyar szemmel – A Magyarországon megjelent korai japanológiai könyvek tükrében.” In Cseh É. et al. (szerk.) *Ukijo-e. Az elillanó világ képei*. Budapest: Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 2010.

- Umemura Y. *A Japán-tengertől a Duna-partig. Imaoka Dzsúicsiró életpályája a japán-magyar kapcsolatok tükrében.* Budapest: Gondolat, 2006.
- Umemura Y. *Japánok és magyarok egymásról.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017.
- Veress I. „Naphon lakói.” In Rákosi J. (szerk.) *Budapesti Hírlap. XXIV. évfolyam, 37. szám.* Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata, 1904. február 6. 5.
- Wilhelm G. „Ázsia-gyűjtemény és Indonézia-gyűjtemény.” In Fejős Z. et al. (szerk.) *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei.* Budapest: Néprajzi Múzeum, 2000. 511-552.
- Wilhelm G. „Baráthosi Balogh Benedek néprajzi gyűjtései.” In Fejős Z. et al. (szerk.) *Néprajzi Értesítő. LXXXVIII. évfolyam.* Budapest: Néprajzi Múzeum, 2007. 131-138.
- Wilhem G. „Benedek Baráthosi Balogh’s Collection in the Museum of Ethnography, Budapest. Artifacts, Manuscripts and Photos.” In Kohara T. és Wilhelm G. *Museum of Ethnography, Budapest. Baráthosi Balogh collection catalogue.* Sapporo: Hokkaido Ainu Cultural Research Center; Budapest: Néprajzi Múzeum, 1999. 85-90.